

savED

Війна та освіта:

Як рік
повномасштабного
вторгнення вплинув
на українські школи

БРИФ ДОСЛІДЖЕННЯ

Про дослідження

Дослідження провів аналітичний центр Cedos на замовлення благодійного фонду savED за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Цей бриф відображає позицію авторів і не обов'язково відображає позицію Міжнародного фонду «Відродження».

Метою комплексного аналітичного дослідження «Війна та освіта: як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українську школу» було з'ясувати, як повномасштабна війна вплинула на доступ до загальної середньої освіти, зокрема в громадах, що перебували в зоні бойових дій, або під окупацією; що потрібно для відновлення цього доступу; і можливі шляхи задоволення цих потреб залежно від масштабу та характеру наслідків війни. Крім того, звіт пропонує можливі рішення для задоволення цих потреб.

Дослідження складалося з трьох частин:

1. Аналіз вторинних даних щодо руйнування інфраструктури загальної середньої освіти, потреби її відновлення, організації освітнього процесу, а також чисельність і переміщення уч_ениць та вчитель_ок .
2. Кількісний етап: репрезентативне національне опитування батьків дітей шкільного віку.
3. Етап інтерв'ю: проведення 6 кейсів у громадах областей — Київської, Чернігівської та Харківської. Ці території були звільнені, що дає можливість побачити, які проблеми та труднощі виникають у процесі відновлення.

Деякі факти про вплив повномасштабної війни на українську школу

За даними МОН, станом на 20 січня 2023 року загалом постраждав **3051** навчальний заклад з них **420** повністю зруйновані

Майже половина з них — загальноосвітні школи.

Так, станом на 23 січня 2023 року

пошкоджено **1259** шкіл **223** повністю зруйновано

У квітні 2022 року за кордон виїхало

605,5 тис. учнівства **23 тис.** вчитель_ок
14% від загальної кількості **4%** від загальної кількості

Станом на грудень 2022 року за кордоном все ще перебували **13%** студентів і **3%** викладачів.

За даними МОН, станом на грудень 2022 року

36% шкіл навчалися дистанційно **36%** шкіл за змішаною методикою **28%** шкіл навчалися очно

Згідно з даними національного опитування батьків

90% дітей мають хоча б один гаджет для навчання, найчастіше це — мобільний телефон

Найбільша частка дітей, які навчаються з телефону, серед дітей із сімей із найнижчим рівнем добробуту — **69%**

85% опитаних батьків

вважають, що **прогалини в знаннях і навичках**, які діти мають у результаті пандемії та повномасштабного вторгнення, **вплинуть на їх освіту** та майбутнє.

24% батьків

зазначили, що їхній **дитині важко зосередитися** під час онлайн-занять.

24% дітей

відчувають **брак спілкування з однолітками**. Особливо часто це спостерігається серед дітей, які навчаються онлайн, близько половини батьків з цієї групи вказують на цю проблему.

61% батьків

вважають, що **їхні діти мають симптоми стресу**, такі як безсоння, тривога, проблеми з концентрацією, проблеми зі спілкуванням з підлітками та вчителями.

42% батьків

спостерігають у своїх дітей тривожність,

14% батьків

вважають, що їхні діти хвилюються часто або постійно.

Вступ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, призвело до тяжких наслідків для середньої освіти в Україні. Школи зазнали людських втрат — під час бойових дій та/або російської окупації гинули вчитель_ки, учнівство та батьки. Сотні шкіл було зруйновано або пошкоджено. Мільйони дітей і тисячі українських вчитель_ок були вимушені змінити місце проживання всередині країни або виїхати за кордон. Щодня всі учасни_ці навчального процесу мають долати виклики війни: вимушені перерви у навчанні, перехід на дистанційну або змішану форму навчання, повітряні тривоги та відключення електроенергії. Повномасштабна війна погіршила доступ до освіти, поглибила наявні освітні нерівності, негативно вплинула на якість освітнього процесу й успішність, а також відобразилася на психоемоційному стані уч_ениць і вчитель_ок.

Середня освіта є важливим суспільним благом і правом, що гарантується Конституцією України. Відновлення доступу до неї є одним із пріоритетів держави. Вчитель_ки й адміністрація шкіл, представни_ці центральних і місцевих органів влади, а також українські та міжнародні організації вже почали роботу з відновлення освітньої інфраструктури, освітнього середовища та можливостей для навчання загалом.

Цей звіт має на меті відповісти на питання, як повномасштабна війна вплинула на доступ до загальної середньої освіти, зокрема у громадах, що перебували в зоні бойових дій або в окупації; якими є потреби для відновлення цього доступу, а також можливі шляхи задоволення цих потреб залежно від масштабу та характеру зумовленого війною впливу. Дослідження складалося з трьох компонентів: кількісного національного репрезентативного опитування батьків дітей шкільного віку, дослідження кейсів у громадах і аналізу вторинних даних. Результати дослідження репрезентують національний та регіональний контекст. У особливому фокусі дослідження були три області, на території яких відбувались активні бойові дії та які були частково окуповані, а згодом — звільнені: Київська, Чернігівська та Харківська область.

Резюме

Руйнування освітньої інфраструктури

Внаслідок військової агресії Росії проти України станом на січень 2023 року було пошкоджено 1259 шкіл; це становить 11% від загальної кількості шкіл у країні. 223 школи були повністю зруйновані. Половина зруйнованих і пошкоджених шкіл розташовані у Донецькій, Харківській та Луганській областях. Зокрема, у Харкові постраждала половина шкіл міста. Школи, розташовані на прифронтових і прикордонних територіях, перебувають під постійною підвищеною загрозою руйнувань внаслідок обстрілів. Разом з цим, школи у громадах, які більш віддалені від лінії фронту та кордону, також зазнають пошкоджень внаслідок ракетних атак.

Причинами руйнувань і втрат в освітній інфраструктурі були воєнні дії, під час яких школи були безпосередньою ціллю атаки або зазнавали супутньої шкоди, а також мародерство. Руйнування відбувалися внаслідок прямого влучання снарядів або бомб, осколків та уламків снарядів і пожеж. Окрім будівель шкіл, було також знищено, пошкоджено та/або викрадено шкільне майно й автобуси. Тож навіть у випадках, коли приміщення та територія школи не постраждали або постраждали не дуже сильно, втрата майна обмежує повернення до очного навчання, навіть коли безпекова ситуація це дозволяє.

Вплив війни на організацію освітнього процесу

Протягом 2022 року освітній процес у всіх українських школах зупинявся через повномасштабне вторгнення РФ як мінімум на два тижні, проте у частині шкіл — на більш тривалий період, а у деяких — аж до кінця 2021/2022 навчального року. Учні, які відновили навчання у 2022 році, переважно вчилися онлайн до кінця навчального року. Для дітей, які проживають на окупованих територіях, доступ до повноцінного навчання в українських школах залишається обмеженим або недоступним через проблеми зі зв'язком і погрози окупаційних адміністрацій.

Станом на грудень 2022 року за кордоном продовжували перебувати 13% учнівства і 3% вчительства. Найбільше їх виїхало зі східних і південних областей, які частково досі перебувають під окупацією, на

території яких ведуться активні бойові дії або які розташовані близько до кордону з Росією.

Більшість шкіл в Україні через повномасштабну війну не можуть навчати дітей у звичному очному форматі. Станом на грудень 2022 року 36% шкіл чергували дистанційне й очне навчання, а ще 36% навчали лише дистанційно. Зокрема, дистанційно працюють більшість шкіл у східних і південних областях країни.

Вплив на учнівство та вчительство

Досвід навчання під час пандемії COVID-19 дозволив швидше адаптуватися до дистанційного формату під час воєнного стану. Проте дистанційне навчання все ще несе ризики погіршення якості освіти та успішності, а також поглиблення наявних освітніх нерівностей. Крім цього, дистанційне навчання призводить до збільшення навантаження на уч_ениць і вчитель_ок та погіршення психоемоційного стану учасни_ць освітнього процесу.

В умовах дистанційного навчання обов'язковою умовою для уч_ениць стає наявність гаджету та робочого місця вдома. За результатами опитування батьків, більшість дітей (90%) мають хоча б один власний гаджет, який використовують для навчання. Для більшості дітей основним гаджетом для навчання є телефон, що може впливати на якість навчання, особливо якщо воно здійснюється в дистанційному форматі. Серед дітей-ВПО та дітей із родин з нижчим рівнем добробуту частка володіння гаджетом менша.

Діти, які навчаються дистанційно, більше часу присвячують навчанню вдома на додаток до відвідування уроків. Умови воєнного часу також створюють додаткове навантаження на вчитель_ок: вони мають витратити більше часу на організацію навчання під час тривоги і відключень електроенергії, а також виконувати роботу колег, які виїхали, та підтримувати уч_ениць, які перебувають за кордоном. Дистанційне навчання також стало викликом для батьків, адже їм доводиться приділяти більше часу навчанню дітей. Найбільше залучені до навчання батьки дітей із початкової та базової школи (63% батьків беруть участь у навчанні дитини щодня), а найменше — старшокласни_ць (14%).

Батьки та вчитель_ки погоджуються, що повномасштабна війна спричинила освітні прогалини. Уч_ениці пропускають онлайн- та офлайн-заняття через повітряні тривоги та загрози артилерійських обстрілів, а також відключення електроенергії, інтернету та мобільного зв'язку внаслідок обстрілів. Попри складні умови роботи та безпекові виклики, вчитель_ки намагаються дотримуватися навчальних програм. Для цього вони об'єднують теми, скорочують кількість завдань для самостійного опрацювання, а також використовують асинхронне навчання — наприклад, викладають відеозаписи уроків і навчальні матеріали на електронні платформи. Проте вчитель_ки в умовах дистанційної освіти не мають можливості приділяти достатньо уваги всім уч_еницям. Крім цього, вчитель_кам бракує живого спілкування з учнівством, щоб забезпечити якісне навчання й оцінювання.

Батьки переважно погоджуються, що необхідні певні заходи для компенсації прогалин у знаннях і навичках їхніх дітей, зумовлених пандемією та війною: додаткові групові або індивідуальні заняття з учитель_ками або репетитор_ками, самостійне або з допомогою родини опрацювання матеріалу. Проте і батьки, і вчитель_ки здебільшого не підтримували ідею провести додатковий «реабілітаційний навчальний рік».

Повномасштабна війна негативно вплинула на психоемоційний стан учнівства та вчительства. Більшість батьків (61%) вважають, що їхні діти мають симптоми стресу, такі як погіршення сну, тривожність, труднощі з концентрацією, проблеми в комунікації з однолітками та вчитель_ками. Діти мають високий рівень тривожності. Також уч_ениці відчують самотність, оскільки під час вимушених канікул і дистанційного навчання дітям не вистачає спілкування з однолітками та вчитель_ками. Значного стресу й погіршення психоемоційного стану з початком повномасштабного вторгнення зазнали і вчитель_ки, особливо у громадах, де велися активні бойові дії чи які були окуповані.

Відновлення освітньої інфраструктури

Уряд України та місцеві органи влади намагаються забезпечити якомога швидше відновлення універсального доступу до середньої освіти, тому в районах, де шкільна інфраструктура постраждала,

першочерговим заходом є забезпечення засобами доступу до дистанційної освіти: інтернетом, комп'ютерами, джерелами живлення. Очне навчання у школах можливе лише за умови наявності укриття. За даними МОН, станом на січень 2023 року укриття облаштовані для 71% шкіл по всій Україні. Загальна кількість укриттів покриває 62% всіх уч_ениць. Забезпеченість укриттями краща у західних та центральних областях і гірша в областях, розташованих ближче до кордону з Росією або до зони бойових дій.

Уряд поки не затвердив план відновлення шкільних будівель. Водночас іде робота над довгостроковим планом відновлення сфери освіти, що передбачає не лише відбудову зруйнованої інфраструктури, а й продовження реформи НУШ і створення більш спроможної шкільної мережі¹. У грудні 2022 року на основі цього плану МОН презентувало власну програму розвитку освіти, однак цей документ є радше декларацією намірів і не містить кроків та строків його реалізації чи бюджету².

У середньостроковій перспективі післявоєнне відновлення України, відповідно до планів органів влади, планується проводити з широким залученням коштів міжнародних партнерів і з орієнтацією на інтеграцію України в ЄС. Водночас міжнародні та благодійні організації вже є важливими партнерами громад у відновленні шкіл і забезпеченні доступу до освіти, беручи на себе частину ремонтів, надаючи комп'ютери, джерела живлення та інші необхідні школам ресурси. Крім цього, міжнародні та благодійні організації створюють можливості для навчання в умовах зруйнованої інфраструктури. Наприклад, для підтримки учнівства у деяких школах Чернігівської та Київської областей за допомоги savED і Save the Children були облаштовані цифрові освітні центри. Вони дають учнівству можливість періодично відвідувати заклад для індивідуальних консультацій і спілкування між собою та з учителями, навіть якщо він був закритий через пошкодження або ремонтні роботи.

Координацію та планування відбудови інфраструктури має здійснювати Міністерство інфраструктури. Однак поки що ні на рівні облас-

¹ План відновлення України. recovery.gov.ua

² МОН (2022) Міністр освіти і науки України презентував програму великої трансформації «Освіта 4.0: український світанок».

тей, ні на рівні громад ми не отримали інформації щодо планів Мінінфраструктури, пов'язаних із відбудовою шкіл.

Поки що політичне лідерство у відбудові шкільної інфраструктури належить органам місцевого самоврядування, у власності яких перебувають школи. На рівні областей здійснюється координація зусиль зі збору інформації про втрати й оцінки втрат, а також зусиль з відновлення, у тому числі координація з міжнародними та благодійними організаціями.

У трьох областях, що були у фокусі цього дослідження, відновлення шкіл перебуває на різних стадіях. На січень 2023 року в Чернігівській області було відремонтовано 59% пошкоджених шкіл (41 заклад). У Київській області відремонтовано 71% шкіл, що зазнали руйнувань (87 закладів). Натомість у Харківській області відновлення практично не відбувалося — відремонтовано лише 13 із 296 шкіл, що постраждали. Це пояснюється суттєво пізнішою деокупацією Харківської області порівняно з двома іншими областями, продовженням бойових дій у частині регіону та інтенсивними обстрілами, а також значно більшими масштабами руйнувань.

Управлін_ки й освітян_ки громад, що були у фокусі цього дослідження, акцентують, що для них зараз планування може бути лише короткостроковим — як через безпекову ситуацію, так і через поточні проблеми, пов'язані з руйнуваннями та повномасштабною війною загалом, які доводиться вирішувати. Зокрема, громади, що тривалий час були під окупацією та/або зазнали значних руйнувань, після звільнення зіткнулися з необхідністю передусім відновити критичну інфраструктуру та житло.

Інтерв'ю з освітян_ками у трьох областях дозволили нам узагальнити **потреби громад для відновлення освітньої інфраструктури за пріоритетністю:**

- Перша черга потреб — забезпечити якомога ширший доступ до середньої освіти зараз.

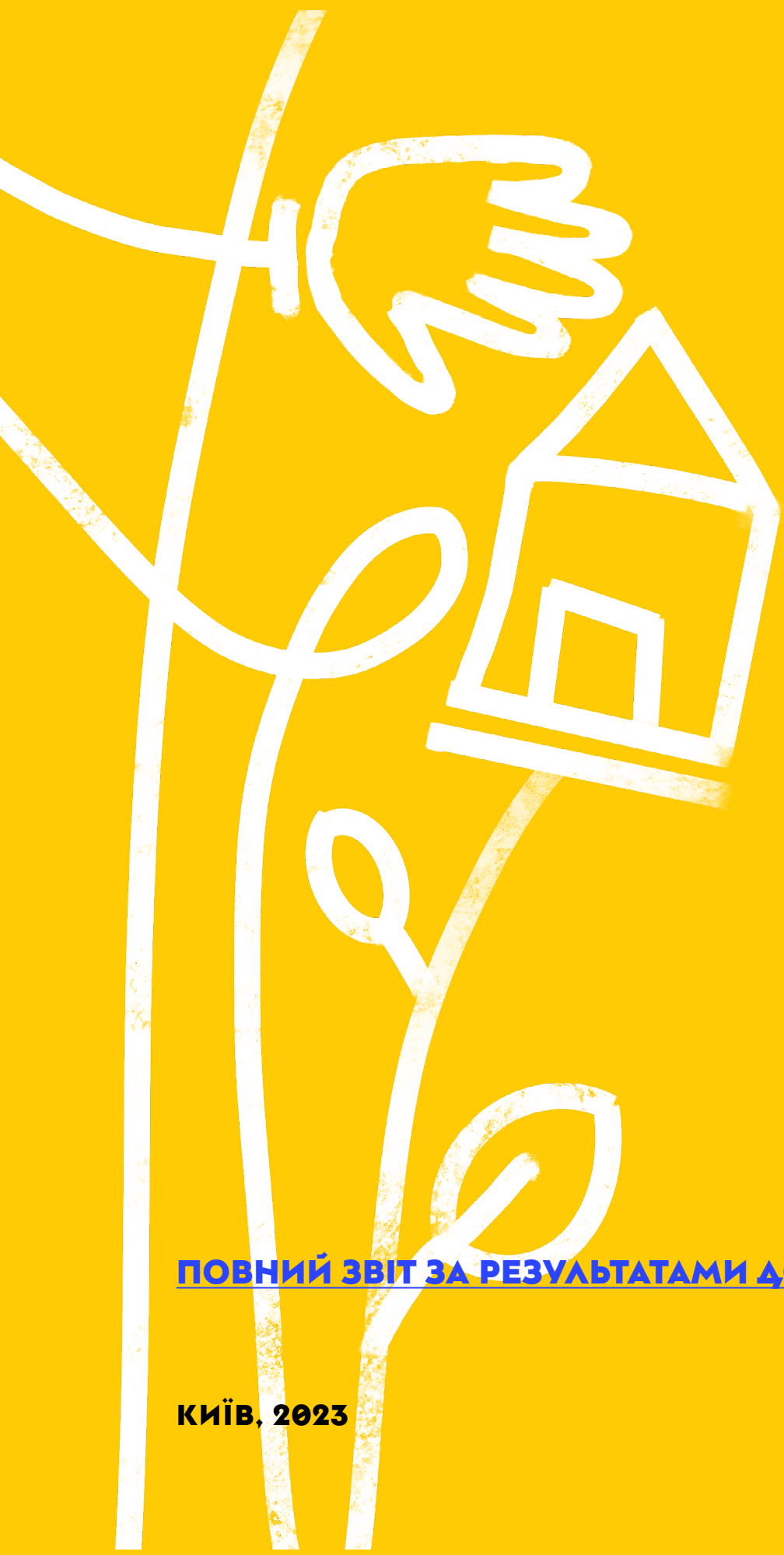
Для регіонів, де можливе очне та змішане навчання, це спорудження та ремонт укріттів у школах, а також облаштування освітніх просторів в укріттях, у тому числі для позашкільних активностей, екстрений ремонт шкільних будівель або ремонт незначних пошкоджень, облаштування модульних (тимчасових) шкіл, шкільні автобуси, генератори та доступ до інтернету, гаджети для навчання. Для регіонів і громад, де можливе лише дистанційне навчання, це генератори, доступ до інтернету, гаджети для уч_ениць і вчитель_ок.

- Друга черга потреб — відновити освітню інфраструктуру для повернення до очного навчання.

Це ремонт шкіл із серйозними пошкодженнями, переоблаштування під школи інших приміщень у власності громад (адміністративних будівель, будинків культури тощо), які не постраждали під час бойових дій. Також це відтворення освітнього середовища (меблі, навчальне обладнання, техніка, господарська частина) у школах, що зазнали пошкоджень.

- Третя черга потреб — забезпечити універсальний доступ до якісної освіти.

Йдеться про капітальний ремонт серйозно пошкоджених, зруйнованих шкіл і шкіл, що потребують капітального ремонту, відповідно до актуальних потреб громад у закладах середньої освіти та планів розвитку шкільної мережі. Також це передбачає створення освітнього середовища, що відповідає вимогам шкільної реформи та державним стандартам (будівельно-архітектурним, гігієнічним тощо) у всіх школах. Також освітян_ки потребують знань і навичок з таких тем: взаємодія з міжнародними та благодійними організаціями, фандрайзинг та грантовий менеджмент і психологічна допомога уч_еницям та самим собі.

ПОВНИЙ ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

КИЇВ, 2023